

Na císařské cestě

Vlastivědná příloha Libhošťského zpravodaje

Duben 2017

Velikonoční tradice a zvyky

Petr Horák

Podobně jako ostatní křesťanské svátky mají i oslavy ve velikonočním období mnohem starší tradici, která souvisí s přechodem do nového vegetačního období – původně vyjadřovaly radost z konce dlouhé zimy a příchodu jara, slunce a tepla. Své naděje na dobrý a úrodný rok podporovali naši předci různými pověrečnými, magickými obřady keltského, germánského či slovanské původu. Tyto pohanské rituály byly v povědomí venkovského lidu natolik zakořeněné, že se objevovaly (a dodnes objevují) v tzv. christianizované (pokřesťanštěné) podobě. **Pohanské tradice se jednoduše smísily a částečně převrstvily novějšími rituály křesťanskými. Původní oslavu konce zimy a „vzkříšení jara“ tak křesťané začali vnímat jako připomínku ukřižování a zmrtvýchvstání Ježíše Krista.** Velikonoční svátky proto společně s Vánocemi patří k vrcholům církevního roku. Slovo Velikonoce pochází z označení „velká noc“, tj. noc, kdy Kristus vstal zázračně z mrtvých. Tuto událost si připomínáme o velikonoční neděli – Božím hodou velikonočním, který letos připadne na 16. dubna.

Židovské kořeny

Křesťanské Velikonoce navazují na významný den židovského kalendáře, tzv. pesach, který byl oslavou vysvobození Židů z egyptského zajetí. O původu křesťanských Velikonoc se na stránkách Libhošťského zpravodaje (duben 2005)

rozepsal novojičínský farář a děkan Mons. Dr. Alois Peroutka: „**Velikonoční svátky patří mezi nejstarší náboženské svátky, které se kdy slavily. Mají své kořeny v židovství. A to v období, kdy židovský národ byl v egyptském otroctví a toužil po vysvobození. Bylo to asi kolem roku 1300 před Kristem. Vysvobození přichází skrze Mojžíše, kterého si Bůh vyvolil, aby židovský národ vyvedl z otroctví. Faraón nechťel národ propustit. Nejen proto, že v něm měl levnou pracovní sílu, ale hlavně proto, že nechce nad sebou uznat jiného boha než sebe. V Egyptě faraón byl bůh. Po devíti egyptských ranách, které postihly Egyptany v podobě zkažené vody, kobylek, morové rány a jiných pohrom, přichází poslední, desátá rána – smrt prvorozených u Egyptanů. Umírá i vlastní faraónův syn. Mezitím se Židé podle božího pokynu měli připravit na cestu, jíst zabitého jednorozčného beránka a potřít veřeje dveří krví beránka, aby smrt do jejich domů nepřišla. Faraón po takové ráně propouští Izraelity okamžitě z Egypta. A protože se tak stalo v noci, proto název velká noc – Velikonoce. Tyto události si každoročně podle božího příkazu Židé dodnes připomínají a prožívají se vším, co se o velké noci jejich vysvobození z otroctví stalo. Zabíjejí velikonočního beránka, potírají jeho krví veřeje svých dveří, jedí beránka, modlí se, zpívají žalmy a vypravují si všechny události z vysvobození, jak je bůh podivuhodně převedl z otroctví do země svobody, do země zaslíbené.**

V křesťanství dostaly Velikonoce své naplnění v osobě Ježíše Krista. On, Boží syn, byl ten beránek, který byl obětován za všechny lidi. Jeho krev, prolitá na kříži, vysvobozuje z otroctví hříchu a smrti a jeho vzkříšení otevírá bránu všem, kdo chtějí vstoupit do země zaslíbené – věčného života Jeho království. Proto jsou Velikonoce největším křesťanským svátkem v celém roce.“

Příběh, který dal základ křesťanským Velikonocům, je popsán v Bibli. Ve Starém zákoně se dočteme o útěku Židů z egyptského zajetí, zatímco evangelijní příběhy Nového zákona popisují osudy Ježíše Krista. Právě v den židovského svátku pesach, který útěk z Egypta oslavoval, přicházely každoročně do Jeruzaléma tisíce poutníků. V roce 33 n. l. mezi nimi byl i Ježíš Nazaretský se svými učedníky. A právě události posledních dnů jeho života si v období Velikonoce připomínáme.

Pašijový týden

Poslední týden čtyřicetidenního předvelikonočního půstu se nazývá svatý nebo také pašijový (z lat. passio, tzn. utrpení), protože se v něm při bohoslužbách poprvé čtou či zpívají pašije, části evangelií líčící utrpení Ježíše Krista. Pašijový týden začíná **Květnou nedělí** a končí Velikonočním pondělím. **Modré pondělí**, symbol klidu a mlčenlivosti, a **Šedivé, někde Žluté úterý**, předzvěst smutku, bývaly obyčejnými všedními dny. S předsvátečními přípravami se začínalo na **Škaredou středu**. Nejdůležitějšími dny pašijového týdne jsou však

Velký pátek, Bílá sobota a Boží hod velikonoční neboli Neděle zmrtvýchvstání (tzv. posvátné třidení – Triduum sanctum). Pašijový týden je ukončen **Ponděním velikonočním**.

Květná neděle

Do pravého velikonočního období, posledního týdne půstu před Velikonocemi čili pašijového týdne, vstupujeme pátou postní nedělí, která se nazývá Květná. **Slaví se na počest Ježíšova vjezdu do Jeruzaléma**, kde mu vyšli, jak vypravují evangelisté, vstříc zástupové s palmovými ratolestmi a „*stlali roucha svá na cestě; jiná pak ratolesti ze stromů sekali a metali na cestu.*“ Proto se Květné neděli říká také Palmová. Ve střední Evropě již od středověku nahrazují orientální palmové listy vrbové větvičky s částečně rozvinutými pupeny, jimž říkáme „**kočičky**“. **Právě ty se na Květnou neděli v kostelích světí** – zelené ratolesti a větvičky živý mají navíc tu vlastnost, že po celý rok neztrácejí svou podobu. Lidé věřili, že posvěcení obdaří větvičky kouzelnou mocí, a tak si je přinášeli domů, kde se zastrkávaly za obraz nebo kříž, aby stavení chránily před bleskem a ohněm. „*Po obědě vycházejí hospodáři na pole a zastrkují do osení, a to do všech rohů pole, buď malé křížky z kočiček (jinde [na Novojičínsku převážně, pozn. P. H.] děje se to až v neděli velikonoční), aby posvěcené ratolesti*

Kočičky připravené k vysvěcení

přenesly požehnání též na všechno osení, buď zabodávají tam celé větve co možná dlouhé, aby se obilí dobře vedlo a brzy také bylo tak dlouhé jako ta větev.“ (VYTLOUKAL, 2016). Vyráběné křížky byly různé vysoké. V Kuníně mívaly například znásobenou délku, a tak měřily až půl metru, běžně však dosahovaly velikosti okolo dvaceti centimetrů. O filipojakubské noci se kočičky dávaly na dveře nebo pod práh, aby do domu neměly přístup čarodějnice.

Z obnovené tradice svěcení palem, Příbor 2010.

Část posvěcených kočiček si farář ponechával v kostele pro chrámové účely, k umývání oltářních kamenů o Zeleném čtvrtku a ke spálení na popel k udílení popelce – označení čela věřících křížkem – o Popeleční středě (začátku předvelikonočního půstu) následujícího roku.

Vedle jednoduchých kytic z živých větví byly v některých krajích vytvářeny tzv. **košťata**, umně spletené svazky rozmanité skladbou prutů i jejich uspořádáním. K živým kočičkám se přidávaly pruty jiných dřevin, kytice neboli palmy se doplňovaly papírovými i jinými ozdobami, svazovaly se vyšíváním šátek. „*Na Příborsku tvořily palmu tyče z dlouhých vrbových prutů, u vrchu ozdobené věncem a barevnými pentlemi. Výška a estetický vzhled je soutěžní, prestižní a reprezentativní záležitostí.*“ (VEČERKOVÁ, 2015). Během první světové války dosahovaly palmy v příborském kostele až ke stropu presbytáře (kněžiště s kazatelnou). **Svěcení velikonočních palem na Květnou neděli bylo v Příboře obnoveno po 33 letech v roce 2008.**

Vjezd Ježíše do Jeruzaléma se na Květnou neděli připomínal i formou divadelně dramatických prvků, vkomponovaných do církevních procesí. Tradice průvodů s Kristem na oslu je doložena zejména v Německu. Postupem času se Kristus na oslíku oddělil od církevního procesí, zvyk zlidověl a skončil jako dětská hra. Zaznamenána byla počátkem 20. století v nedalekých Bartošovicích: „*Školáci, především ministranti pod vedením kostelníka, obcházel s dřevěným oslíkem, na nějž se posadil jeden z hochů a při zpěvu kostelních písní jinak obvyklých při církevním procesí, sbírali po obci dárky, z nichž pak dostali svůj díl kostelník, varhaník i učitel.*“ (VEČERKOVÁ, 2015).

Na Květnou neděli bývalo na venkově pravidlem, že v ten den musí každý kvést, tj. obléknout si něco nového nebo alespoň to nejlepší, co mu šatník nabízí. Také se nesmělo nic péci, aby se nezapekl květ na stromech, protože by se pak neurodilo žádné ovoce.

Škaredá středa aneb Den zrady

Středě pašijového týdne se říká Škaredá proto, že se prý Jidáš Iškariotský mračil (škaredil) na Krista a v tento den také slíbil veleknězům jeruzalémského chrámu, že Ježíše zradí. Podle lidové pověry se proto ve středu nikdo nesmí mračit, jinak mu to zůstane po celý rok. Označení Černá středa rovněž odkazuje k Jidášovu škaredému, černému činu zrady. Jiným název – sazometná středa – naznačuje, že se toho dne obvykle vymetaly komíny.

Součástí tradice velikonočního chlapeckého klepání (viz níže) bylo zejména v 19. století také tzv. **honění jidáše**. Obyčej se konal po přečtení pašíjí, kdy chlapi vyběhli z kostela a dali se do honění Jidáše. Toho obvykle představoval chlapec se rzavými vlasy (lidé se rzavými vlasy byli v lidové tradici vnímáni jako prchliví a obecně špatní). Honění jidáše doprovázelo rámusení hrkaček a zpěv písně:

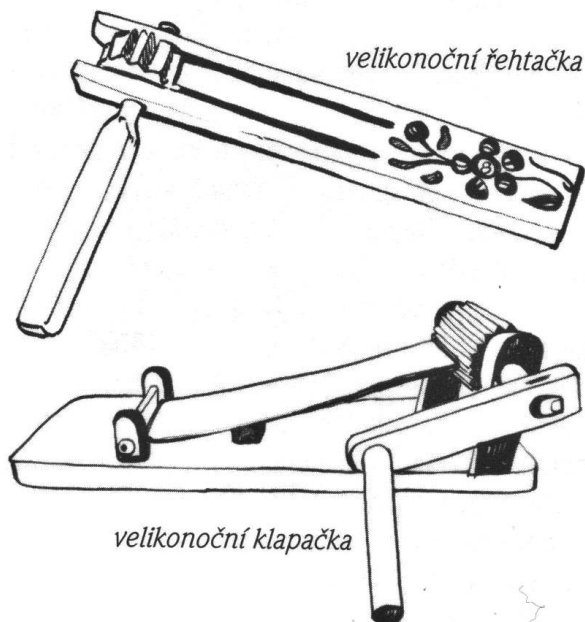
*O Jidáši nevěrný!
Co jsi učinil,
žes svého mistra
Židům prozradil;
musíš za to šlapat bláto
co nejvíce do čepice.
My Jidáše honíme,
klekání zvoníme.
Kyrie eleyson!*

Honění Jidáše v našem regionu je doloženo v Bílovci. Po středověké bohoslužbě byl u dveří kostela připraven jeden z chlapců, oblečený do červené vesty, který vyběhl do města. Ostatní chlapci Jidáše pronásledovali až do polí, kde musel projít tzv. uličkou prutů. Chlapci ho v ní nemilosrdně mrskali, protože „prodal Spasitele“.

Zelený čtvrtek aneb Což takhle dát si špenát?

Označení Zelený čtvrtek se používá už od 12. století a má původ v Německu. Název je odvozen od zeleného roucha kněží nebo od pověry, že se toho dne musí jíst pouze zelená strava – v současnosti nejčastěji špenát, dříve i zelí, hrách nebo jarní bylinky. Lidé začínali Zelený čtvrtek modlitbou před východem slunce v zahradě „na zeleném drně“, a stejně jako na Velký pátek k ní připojovali očištnou koupel ve vodním toku, aby zabránili onemocnění. Na přelomu 19. a 20. století se zvyk dodržoval v nedalekém Štramberku či Kopřivnici. Při mytí tam lidé pronášeli: „*Vodičko čistá, tečeš od Pána Krista, umýváš písek i břehy, umyj mne, hříšné stvoření.*“ (HRČKOVÁ, 2009).

Vlastní Velikonoce začínaly čtvrteční mší. Poté, co kněz zazpíval Gloria, **zazvonily naposledy kostelní zvony, které zůstaly na znamení smutku zticha až do Bílé soboty.** Zvony byly zavázány a lidová tradice pravila, že odletěly do Říma. **Jejich zvuky nahrazoval na venkově rámus řehtaček a klapaček, s nimiž malí chlapci obcházel vesnici.** Během tří dnů se občůzky konaly ráno, v poledne, večer a ve tři hodiny odpoledne na Velký pátek (na památku Kristovy smrti na kříži). Skupina chlapců vycházela od kostela a byla vedena nejstarším mládencem, jemuž se říkalo *kaprál*, *generál* nebo *pán*. Chlapci se někdy zastavovali, modlili se, do podstavců křížů nebo zdí kapliček šeptali svá tajná přání. Starší chlapci také společně nocovali mimo domov, všichni se účastnili ranního omývání ve velkopáteční vodě, do níž ponořovali i své nástroje. Na Novojičínsku byla největší hodnota přikládána klapačkám (klapotkám), konstruovaným na principu kladívka a ozvučné desky. Při poslední občůzce dostávali všichni chlapci za své služby odměnu v podobě vajec, sladkostí nebo drobných mincí.

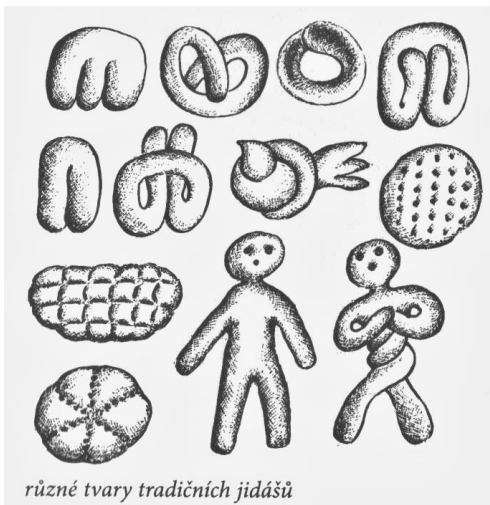
Bohatá tradice velikonočního řehtání se na mnoha místech zachovala dodnes, v Libhošti však zanikla po odchodu pátera Antonína Osladila na začátku 50. let 20. století.

Antonín Osladil, libhošťský farář v letech 1937-1950.

Se Zeleným čtvrtkem bylo spojeno provádění mnoha pověrečných úkonů. Kromě očištění omývání vodou se další úkony týkaly velkého úklidu a čištění domu. Hospodyně ráno zametly smetí, které spálily nebo odnesly mimo dům, aby se v obydlí nedrželi škůdci a hmyz. Před čarodějnicemi mělo dům chránit vykropení svčcenou vodou, které prováděl hospodář na Zelený čtvrtek po západu slunce.

Pekly se také jidáše, obřadní velikonoční pečivo z kynutého těsta ve tvaru bochánků, pletenců či spirál. **Točenice z pruhů těsta měly připomínat provaz, na kterém se oběsil Ježíšův zrádce Jidáš.** Chcete-li si tradiční velikonoční pečivo připravit i vy, budete potřebovat tyto ingredience: 80 g medu, 1 lžíci pískového cukru, 2 žloutky, špetku soli, 30 g droždí, 120 g másla nebo rostlinného tuku, citron, 250 ml mléka a 500 g hladké mouky.

Postupujeme následovně: Ve 100 ml vlažného mléka rozmícháme droždí s jednou lžící cukru a lžící mouky, necháme přikryté ubrouskem kynout 5–10 minut. Změklý tuk utřeme se žloutky a medem do pěny. Postupně vmícháme prositou mouku, zbylé mléko, kvásek, nastrouhanou citronovou kůru a sůl. Vypracujeme těsto a necháme ho 40–60 min kynout. Z těsta oddělujeme kousky a vyválíme z nich válečky, které stočíme do tvaru spirály. Klademe je na tukem vymazaný plech a necháme ještě 15 min. kynout. Jidáše vložíme do předehřáté trouby na 200°C a pečeme 20 minut dozlatova. Ještě horké jidáše potřeme medem, zatímco ještě před pečením se mohou potírat směsí žloutků, rumu, cukru a skořice.

Velký pátek

Velký pátek je pro křesťany nejvýznamnějším dnem Velikonoc i celého roku. Připomíná den Ježíšovy smrti: ráno byl odsouzen, kolem poledne ukřižován, odpoledne zemřel a večer uložen do skalního hrobu.

Velký pátek proto vždy býval dnem smutku, rozjímání a přísného půstu, často se o něm mluví jako o nejtišším dnu v roce. Nekonají se mše ani nezvoní zvony. Někteří lidé věřili, že se na Velký pátek nemá pracovat, v mnoha domácnostech se i málo mluvilo. V kostelích se květinami a svíčkami zdobily boží

hroby, konala se procesí a hrávaly se divadelní hry, zvané pašijové, při kterých si lidé připomínali poslední dny Kristova života a jeho zmrtvýchvstání. Při pašijových hrách lidé znovu prožívali celý Kristův příběh.

Velká pozornost se upínala k východu slunce. I na Novojičínsku bylo velmi rozšířeným zvykem koupání v proudící vodě, jež měla do chvíle, než se jí dotkly léčivé paprsky, divotvornou moc. Především měla ochraňovat před nemocemi, byla plná hojivé síly. Kdo se nemohl dostavit, tomu vodu donesli domů. Po koupeli se lidé neutírali, kouzelnou vodu na sobě nechávali uschnout. „*Starý rituál provázela křesťanská modlitba a uzavíralo líbání a trojí pokřizování země – požehnání lůna, v němž klíčí zárodek budoucí úrody, jemuž je třeba pro ten den dopřát klidu.*“ (MOTLOVÁ, 2016). Zákaz orání, rytí nebo i zatloukání kůlů do země byl vykládán v křesťanském duchu: Se zemí se nesmělo hýbat, neboť v ní byl pochován Ježíš Kristus.

Velký pátek byl vůbec dnem mnoha zákazů. „*Řada pověr se vázala na strach z moci čarodějnic a nebezpečí uhranutí. Proto se také z domácnosti nesmělo nic půjčovat. (...) S vírou v zázračnou sílu země existovalo také přesvědčení, že se v tento den otvírají ukryté poklady, označené světélkováním nebo zvláštní září vycházející ze skla a zřícenin.*“ (VONDRUŠKOVÁ, 2004). Tyto lidové pověry souvisejí zřejmě se zvláštními přírodními úkazy, které podle Bible provázely Ježíšovo umírání na kříži.

Ve chvíli, kdy se v kostele zpívaly pašije, se podle pověsti otevírala země, rozestupovaly se skály a člověk se mohl zmocnit pokladů, které země chová ve svém lůně. Krutý trest však stihl každého, kdo se opozdil a v podzemí setrval déle, než trval zpěv pašijí! Nejznámější literární doklad této pověsti nacházíme v baladě Poklad Karla Jaromíra Erbena:

*Na pahorku mezi buky
kostelíček s věží nízkou;
z věže pak slyšení zvuky
hájem a sousední vískou.
Není zvuk to zvonka jemný,
tratící se v blízké stráně:
dřevatě to rachot temný,
zvoucí lid do chrámu Páně.
A tu z vísky k boží slávě
vzhůru běží zástup hojný:
veský lid to bohabojný,
a dnes Velký pátek právě.
V chrámě truchlo: holé stěny;
oltář černá rouška kryje,
na roušce kříž upevněný;
v kůru zpívají pašije.*

*A hle, co se bělá v lese,
v černém lese za potokem (...)*

*Tu, kde z divokého klestu,
od kostela tři sta kroků,
veliký čněl kámen v cestu,
co se nyní jeví oku?
Jeví se tu ženě, jeví
vchodem vršek otevřený -
vysvětliti sobě neví -
kámen v cestu postavený,
postavena celá skála
jak by od věků zde stála.
Jeví se tu, jeví ženě
chodba pod zemí, co síně
vyklenutá ve křemeně;
a tam, klenba kde se tratí,
ve tmavém pahorku klíně,
jakýs plamen znamenati.
I hoří to jasnoběle,
jako v noci svit měsíčka;
i zaplává rudoskvěle,
jak by západ to sluníčka. (...)*

Bílá sobota

Bílá sobota je posledním dnem dlouhého předvelikonočního půstu. Její název je odvozen od bílého roucha novokřtěnců neboli katechumenů, tj. dospělých uchazečů o křest a přijetí do církevních řad.

V sobotu se konají velké přípravy na Kristovo zmrtvýchvstání, které křesťanům symbolizuje novou naději a radost. Páteční ponurost a ticho střídá vyzvánění kostelních zvonů, hudba, zpěv a také světlo ohně, který se v tento den svítí. Středověká církev tuto tradici zavedla proto, aby „pokřesťanštila“ rituální pálení pohanských ohňů na znamení přechodu zimy a jara. **Před večerní bohoslužbou (tzv. svatvečerem neboli vigilií), nazývanou také Vzkříšení, se posvěcuje oheň rozdělaný před vchodem do kostela. Od něj se zapaluje tzv. paškál – velikonoční kostelní svíce, kterou se do chrámu přenáší oheň uhašený o Velkém pátku.** Od paškálu si věřící zapalují své svíčky, v kostele zůstává posvěcený oheň ve „věčné“ lampě po celý rok. O spálených uhlících velikonočního ohně se věřilo, že mají očištnou a ochrannou moc, a byl o ně veliký zájem. Velikonočnímu ohni dali lidé název *Jidášův oheň* nebo také *pálení Jidáše*

a od doutnajících uhlíků se doma zapaloval nový oheň. Jindy se s ohořelými dřívky a popelem z Jidášova ohně doslova čarovalo: vyráběly se z nich křížky, které se zapichovaly do polí jako ochrana před nepřízní počasí anebo do hnoje proti čarodějnicím. Popelem z posvěceného ohně se posypávaly louky, uhlíky se ukrývaly také za trámy, aby dům chránily před ohněm a bleskem, ve chlévech ochraňovaly dobytek před uškutím a nemocemi. Církev proti takovým pověrám vystupovala, a tak ještě na začátku 20. století nařizovala, aby byla ohniště z „pálení Jidáše“ zalita vodou a zbytky uschovány.

Paškál – velikonoční svíce, která symbolizuje vzkříšeného Krista

Kromě posvěceného dřeva si mnozí lidé domů odnášeli i posvěcenou vodu. Kropily se jí hraniční meze, žehnal se jí ten, kdo z domova odcházel na cesty, a potřebná byla i při úmrtí. Zajímavou tradicí, doloženou v okolí Bílovce, Slatině nebo Starojicku, bylo třesení stromy. Při rozeznění kostelních zvonů, které se dle tradice „navrátily z Říma“, lidé na zahradách třásli stromy, aby se urodilo hodně ovoce. Na Bílou sobotu měly napilno zejména hospodyně. Byl to den generálního úklidu před nastávajícími svátečními časy, **peklo se také nejstarší doložené velikonoční pečivo – mazance**, sladké bochánky, které měly na vrcholu zpravidla vyřezaný křížek. Starobylost původu mazance dokládá jeho barva i tvar, které jsou obrazem zářivého jarního slunce. Není divu, vždyť pohanské svátky, na nichž Velikonoce „vyrostly“, byly radostnou oslavou jara a za pohanských dob se bohům musely přinášet i typicky jarní obětiny.

Boží hod velikonoční

Velikonoční neděle připomíná, že tehdy za svítání měl podle legendy Kristus vstát z mrtvých. Křesťané oslavují jeho vzkříšení i věčný život. O Hodu božím velikonočním (nebo také Velké neděli) se konají dopolední bohoslužby v kostele, rodiny se scházejí u svátečního oběda. **Dříve se na Bílou sobotu nebo Velikonoční neděli v kostelích také světily pokrmy, nazývaly se „svěceníky“ a byly to hlavně mazance, velikonoční beránci a vejce**, jimiž se podarovala i domácí zvířata nebo se kousky nechávaly v polích, zahradách, případně se házely do studny.

K vycházejícímu slunci se na Boží hod vydávala početná procesí věřících. Ze Štramberka a okolí vycházel průvod ještě před rozbřeskem, mířil na horu Kotouč, kde byla u kříže vykonávána pobožnost. Při čekání na východ slunce se pojídaly plecovníky nebo klobásníky, tj. uzené maso zapečené do velikonočních bochníků z bílého či chlebového těsta. Plecovník je specifickým velikonočním pečivem východní Moravy a Slezska.

Součástí tradic Velikonoční neděle byla společná procesí kolem polí, kam se zapichovaly křížky ze svěceného dřeva pro zajištění dobré úrody. **Zejména v německy osídlených oblastech** v okolí Fulneku, Bílovce, v Děrném, Stachovicích, Bartošovicích, Kujavách, Kuníně, Šenově, Životicích a českém Lukavci se

konala procesí na koních zvaná Saatenreiten. „Muzikanti na okrášlených koních a též obřadně oblečení jezdcí s požehnaným křížem a většinou i s kouruhvemi objížděli katastr obce okruhem kolem pole. Při zpáteční cestě nebo cestě směrem do polí vjížděli do čtyřech vybraných statků. Po velikonočním pozdravu obřadníka, políbení kříže domácími a s dovolením hospodáře předvedli na koních kolový rejový tanec. Následovalo přání božího požehnání, za což byli rejtaři obdarováni. Příjezdem zpět ke kostelu a požehnáním uděleným v něm uzavřeli magický kruh, který chránil jak celý katastr, tak všechny statky. Protože během objíždky kříž líbali všichni přihlížející u cesty, požehnání se vztahovalo též na jejich obydlí. Večer nebo v nejbližší dobu jezdcí pořádali v hostinci zábavu.“ (HRČKOVÁ, 2009).

Z lukavecké jízdy okolo osení, rok 2008.

Posláním jízdy je prostřednictvím křesťanských úkonů a atributů šířit radostnou zvěst o zmrtvýchvstání Ježíše a požehnat polím. Prastará tradice jízdy okolo osení nebyla nikdy přerušena v Lukavci u Fulneku. V roce 1996 byla jízda obnovena v Jeseníku na Odrou, ve Staré Vsi pod Ondřejnicí se „jízda kole obila“ stala součástí obecních slavností.

Velikonoční nedělí také končil dlouhý půst, a tak se znovu hospodyně mohly věnovat svému kuchařskému umění a připravovat maso i sladké pečivo. Kromě mazance býval velmi oblíbený také velikonoční beránek. Ten se stal jedním ze symbolů Velikonoc a užíval se i jako podobenství obětovaného Ježíše. Motiv beránka však „pramení z magie jarních obřadů předhistorických pasteveckých národů, kdy se přírodním božstvům obětoval mladý beránek.“ (LANGHAMME-ROVÁ, 2004). U židů je pečený beránek důležitou součástí oslavy svátku pesach, ostatně sám Ježíš usedl při poslední večeři Páně právě k tomuto pokrmu. Ustanovením oltářní svátosti získal tento tradiční obětní pokrm nový obsah oběti Kristovy. „Dodnes kněz při nejvýznamnější části mše, před přijímáním, vždy znovu připomíná význam hostie: „Hle, Beránek Boží, ten, který snímá hříchy světa!““ (LANGHAMMEROVÁ, 2004).

Velikonoční (Červené) pondělí

Velikonoční pondělí je z pohledu lidových zvyků nejdůležitější den Velikonoc. Odbývá se v něm totiž pomlázka – prastarý lidový zvyk, který má své kořeny ještě před začátkem středověku. Během let získalo slovo „pomlázka“ (z po-mlád-ka, mladý, mladiti) hned tři významy: 1. mladý prut či spletený svazek prutů, 2. kolední obchůzka na Velikonoční pondělí, 3. odměna za koledování a vyšlehání.

Velikonoční mrskání je obyčej typický pro západní Slovany. Nedávné průzkumy potvrdily, že se tento zvyk dodnes dodržuje takřka ve všech českých, moravských a slezských vesnicích i městech. Zejména v oblasti severovýchodní Moravy, Lašska, Valašska a Slezska bylo mrskání doplněno o polévání a postřikování děvčat a žen, někde se přímo házely do vody (dříve nejčastěji do potoků) nebo smáčely pod pumpou. Asi na počátku 20. století se ujalo i postřikování voňavkou. **Zvyk velikonočního šlehání patří do skupiny lidových obyčejů, které využívají magické vlastnosti zelených jarních ratolestí: polévání vodou mělo stejně jako vyšlehání pomlázkou zajistit zdraví a krásu.**

Cílem svobodných mládenců bývalo ještě za tmy navštívit spící neprovdaná děvčata a tatarem jim našlehat hlavně po nohách. Například v Hostašovicích „skupinky chlapců odcházely hned po půlnoci z nedělní zábavy, aby se různými vynalézavými a neobvyklými způsoby mohly dostat k děvčatům a spící je překvapit, nad čímž přimhuřovali oči i jinak přísní rodiče. Vždyť ze situace se dal vyčíst zájem o jejich dceru, oblíbenost mezi hochy, což vedlo k její prestiži vyúsťující v případný sňatek. Celá vesnice se dlouho bavila originálními nápady

chlapců.“ (HRČKOVÁ, 2009). Menší chlapci zase rádi navštěvovali své příbuzné a hlavně kmotry, protože věděli, že je u nich čeká větší odměna než u ostatních.

Prastarý obřad se později ustálil do podoby veselé mužské obchůzky, nyní se stále více stává záležitostí dětí a mládeže. Jako odměnu za vyšlehání a přednesení velikonočních říkadel nebo popěvek koledníci dostávali malovaná vejce, sladkosti nebo peníze. Starší šmigrustníci nepohrdnou ani alkoholem, bývá jim nabízena „*štamprla, častovaná, počasná nebo kalíšek*“ kořalky či vaječného kořaku.

Pomlázka má mnoho pojmenování podle krajů – s názvy jako *metla, korbáč, kyčka, důtky, bič, čugár, kančúch nebo rouračka* se u nás nesetkáme. Nejčastějšími pojmenováními jsou *pomlázka* nebo *tatar*, stejně jako se samotné koledě většinou říká *šmigrust*. Slovo šmigrust (šmerkust) má přitom nejasný původ, pochází pravděpodobně z německého „*Schmeckostern*“, což lze jen obtížně přeložit, první část souvisí se slovesem chutnat, druhá s označením pro Velikonoce. U německého etnika se tímto výrazem označoval velikonoční prut a s ním i zvyk obřadního vyplácení děvčat. Typickou pomlázkou je u nás a zejména na Valašsku také větvička jalovce. Vázání barevných stuh na tatar jako způsob odměny za vyšlehání se rozšířil až v průběhu druhé poloviny 20. století.

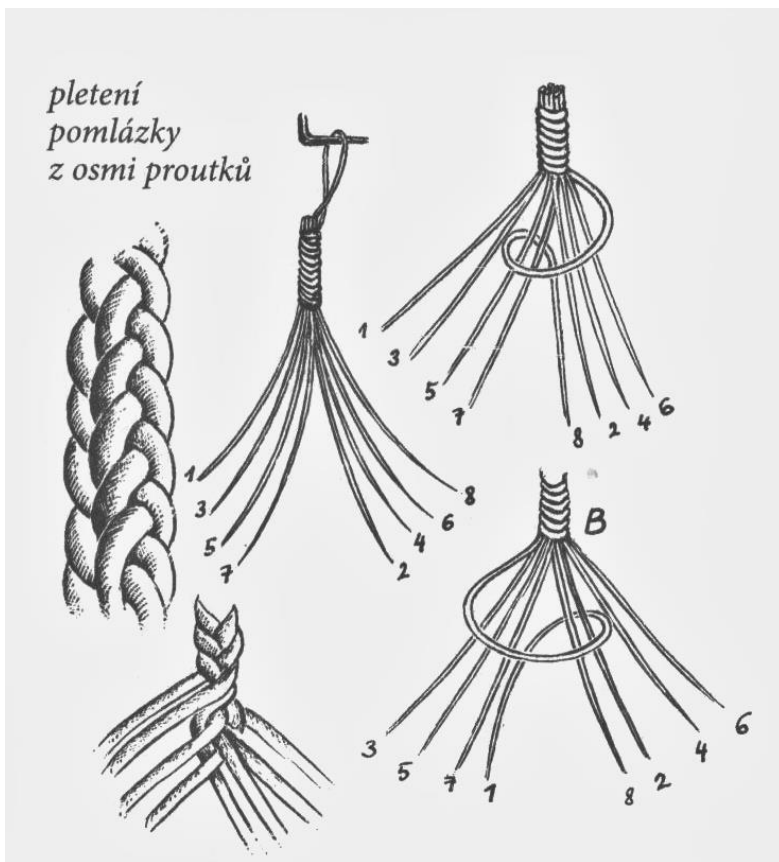

„Společně s manželem jsme si zavzpomínali na doby, kdy libhošťští chaláni chodili v početných skupinách po svobodných, ale i čerstvě vdaných děvčatech,“ říká Růžena Hanzelková (uprostřed). Fotografie pochází z r. 1977, nebo 1978.

Nechtěli byste si letos uplést vlastní pomlázku? Návod na výrobu velikonočního tataru nacházíme v knize Aleny Vondruškové České zvyky a obyčeje:

„Většinou je pomlázka zhotovena spletením několika prutů z vrby, břízy či jalovce. Zkušení doporučují jako nejvhodnější vrbu bílou (salix alba). Jsou-li Velikonoce už v březnu, stačí proutky nastříhat týden předem, ale případnou-li na duben, je lepší proutky opatřit dva až tři týdny předem, aby nebyly příliš narašené. Ty nejdelší se nechají na rozštípnutí a omotání rukojeti. Pro snazší manipulaci je lze před pletením na pár desítek minut namočit do vody.

Pletení ze čtyř proutků není těžké a zvládne ho každý. Složitější je to z osmi. Měly by být přibližně stejně dlouhé a hlavně stejně silné. Všechny se sváží dohromady a upevní režnou nití, přes níž se úhledně omotá rozštípnutý prut tak, aby vzniklo hladké držadlo. Proutky se rozdělí na sudé a liché – čtyři vpravo a čtyři vlevo. Mezi proutky 1–3 a 5–7 se vrchem provlékne proutek 8 a spodem vrátí vpravo, kde zůstane jako

spodní. Na druhé straně se udělá totéž s proutkem 1, který pak zůstane jako spodní vlevo. Postup se stále opakuje, pracuje se vždy s nejvrchnějším proutkem, jednou z levé strany a jednou zprava, vkládají se mezi dvojice na protější straně, provléknou a vrátí do čtveřice jako nejspodnější. Na závěr se seřáznou přečnávající zbytky a konce proutků se sváží, případně ozdobí.

Komu by to nešlo, může zkusit jednodušší postup ze šesti proutků. Začátek je stejný, pak se do každé ruky uchopí polovina, tedy tři proutky. Vrchní z levé strany se provlékne kolem středního na pravé straně a vrátí na levou stranu dospodu. Stejně tak se proplete pravý horní proutek. A znovu se opakuje stejný postup, dokud se pomlázka nedokončí.“

Označení Velikonočního pondělí jako Červené je rozšířeno v Čechách a na západní Moravě. Odvozuje se od barevných vajíček, která měla nejčastěji červenou barvu (odtud také název **kraslice**, neboť slovo „krásný“ mělo ve staročestině význam „červený“). Tato barva stejně jako samotné vejce odpradávná symbolizovaly nový život: „...*neboť jako ve vejci dříme nový živočich, tak v celé zemi, když ji na jaře slunce zahřívá, probuzení svého čeká veškerá říše rostlinstva a živočišstva.*“ (VYTLOUKAL, 2016). Proto bylo jen přirozené, že se právě kraslice staly součástí jarního obřadu, vztahujícího se k oslavě obrozujícího života přírody, odměnou za koledu při velikonoční pomlázce.

Vejce se dětem darovala i jiným způsobem. Podle starého a místy stále živého zvyku uschovali rodiče vejce na skrytá místa tak, aby je děti samy našly. Nechal jim je tam **skřivánek** (jako např. ve Skotnici) nebo – podle novější tradice německého původu – zajíček (ten naděloval např. v Lukavci nebo Děrném). Mezi dárky se kromě velikonočních vajíček objevovaly také různé sladkosti a pamlsky. Děti je nacházely na zahradě nebo v přírodě, na polích často v místech, kde bývaly zapíchnuty svěcené křížky a kočičky.

Bílá neboli Provodní neděle

První neděle po Velikonocích, označovaná jako Bílá nebo Provodní, je posledním dnem velikonočního oktávu, tj. liturgického týdne, který začíná Božím hodem velikonočním a končí právě Bílou nedělí (včetně Božího hodu čítá osm dní, proto se nazývá oktáv). Během velikonočního oktávu si má věřící uvědomit velikost a význam Kristova vzkříšení pro svůj život.

A proč právě bílá neděle? Nově pokřtění věřící nosili tento den naposledy bílé roucho (na znamení, že „oblekli Krista“), do něhož byli oblečení při křtu o velikonoční vigílii na Bílou sobotu. **Na druhou neděli velikonoční – nazývanou také Provodná –doznívají obyčeje velikonočního pondělí. Odtud můžeme pochopit i slova známé a dodnes nejužívanější kolední říkanky:**

*Hody, hody do provody,
dejte vejce malovaný,
nedáte-li malovaný,
dejte aspoň bílý,
slepička vám snese jiný...*

Libhošťské velikonoční výstavy

Připomínky a obnovy jarních lidových tradic v Libhošti se od roku 1999 ujala nově založená osvětová beseda. V letech 1999–2003 ožíval trámový sál Fojtství velkolepými a hojně navštěvovanými velikonočními výstavami. Společně se členy zahrádkářského svazu, kteří navázali na bohatou výstavní činnost z poloviny 60. let, se jejich hlavními organizátorkami staly aranžérka Vlasta Luňáčková a výtvarnice **Zdenka Hanzelková**. Především ona zapůsobila jako hlavní zdroj myšlenkové inspirace a iniciátor lidové tvorby. Návštěvníci výstav se obdivovali perníkům a kraslicím, techniky jejichž zdobení (včetně té nejkomplikovanější pomocí provrtávání skořápky) paní Hanzelková ovládala. O rozměrech a úspěchu výstav vypovídá, že např. tu z dubna roku 2000 navštívilo během jediného týdne 1200 návštěvníků z Libhoště a širokého okolí. Výmluvné jsou také zápisy v pamětních knihách: „Jarní pohlázení s noblesním vkusem, a přitom naše. Tímto jste ukázali tradice a zvyky jako část národní kultury.“

Zdenka Hanzelková (1932–2010) byla hlavním garantem většiny libhošťských výstav.

Chcete, aby byl seriál o lidových tradicích a zvycích zajímavější? V příštím čísle se zaměříme na stavění májek. Vlastníte-li fotografie ze stavění obecní nebo soukromé májky, zašlete je prosím na adresu kvidovi@seznam.cz nebo kontaktujte autora seriálu na telefonním čísle 731262651. Děkujeme!

Použitá literatura:

- 1) HRČKOVÁ, A.: Formy postních a velikonočních obyčejů v lokalitách okresu Nový Jičín. In: Vlastivědný sborník Novojičínska, svazek 59, 2009, s. 60-80.
- 2) TRNKA, J. - TRNKOVÁ, K.: České zvyky a tradice. Praha: STUDIO trnka, s. r. o., 2016.
- 3) VEČERKOVÁ, E.: Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře. Praha: Vyšehrad, 2015.
- 4) LANGHAMMEROVÁ, J.: Lidové zvyky. Praha: Lidové noviny, 2004.
- 5) MOTLOVÁ, M.: Průvodce lidovou kulturou. Praha: Knižní klub, 2016.
- 6) VONDRUŠKOVÁ, A.: České zvyky a obyčeje. Praha: Albatros, 2004.
- 7) VONDRUŠKOVÁ, A.: Český lidový a církevní rok. Brno: MOBA, 2015.
- 8) VYKOUKAL, F. V.: Rok ve starodávných slavnostech našeho lidu. Praha: Nina Iris, 2016.

